

SZIRBIK DOROTTYA

Lehet egyenlőségre nevelni kortársirodalommal?

Angliában az oktatási rendszeren kívül legújabbán a szépirodalom is megcélozta a toleranciaelvű nevelést. A brit sziget mindig is élen járt abban, hogy néhány szempontból előremozdítsa az egyenlőséget, amelyhez az egyik módszer lehet a toleranciaelvű nevelés. A tanulmányban a *Harry Potter* sorozattal szeretném bemutatni ezt a fajta angol szemléletet. Választásom azért esett e sorozatra, mert hatása népszerűsége miatt az egész világra kiterjed. Az alább felsorolt témakörökkel az író-nő mind megpróbált didaktikus módon hatni olvasóira. Kiindulópont: a mi világunkhoz hasonlóan a regény világa is egy sztereotipizált világ; hét könyv – fokozatosan egyre tisztább tükör a társadalmi intoleranciáról; a dualitások világa: férfi és nő; emberek, varázslények és állatok; eltérő képességű emberek megkülönböztetése; a legnagyobb társadalmi széthúzó erő: a faji ellentétek.

Magyarországnak az esélyegyenlőség kérdésével éppen úgy szembe kell néznie, ahogy ezt teszi például az Egyesült Királyság is. Nálunk a főbb problémák közé az etnikai csoportok és kisebbségek egyenlőtlen helyzete, az idősek problémái és az alapvetően férfidominanciájú társadalmi berendezkedés tartoznak. Angliában is számos esélyegyenlőségi problémát kell megoldani – nők, idősek, szellemileg, fizikailag hátrányos helyzetű csoportok, etnikai kisebbségek, bevándorlás következtében fellépő hátrányok stb., a tolerancia így fokozott kívánalom. A gyerekek már óvodás koruktól kezdve a tolerancia alapelveivel nőnek fel, és az oktatási intézmények kiélezett figyelemmel nevelik a gyerekeket az elfogadásra. Ebben a tanulmányban azt fogom megvizsgálni, hogyan lehet a tolerancia előtérbe helyezésével változtatni az egyenlőségről kialakult szemléletünkön.

Azt minden fórum elismeri, hogy a gyerekeknél kell elkezdni a szemléletváltó nevelést, mivel a felnőtteket nehezebb átszoktatni. Angliában az oktatási rendszeren kívül legújabbán a szépirodalom is megcélozta a fent említett toleranciaelvű nevelést. Legszenbetűnőbb ebből a szempontból J. K. Rowling műve, a *Harry Potter* regénysorozat. Hihetetlen számú embertömeghez jutottak el a könyvek, ezért érdemes megvizsgál-

ni, kinek és miről szólnak. Igen hamar olyan népszerűsége telt szert, hogy miután egyetemeken is vizsgálják irodalmi értékeit, és gyakran a klasszikusokkal párhuzamba hozható minőségűnek ítélik, több általános iskola felvette a kötelező olvasmányok sorába.

Sztereotipizált világ

J. K. Rowling a mai angol szokások szerint felkarolta az egyenlőség kérdését, és sok-sok szempontból bemutatja, hogy milyen károkat okozhat, ha ezzel nem törődünk. Művének alaptémája a Jó és a Rossz kozmikus harca, de e mellett több szempontból is állandó prioritást élvez az egyenlőség témája. A könyveket olvasva azonban azt vehetjük észre, hogy Rowling minél inkább megpróbált egyenlőségi problémákkal küzdeni, és minél inkább belevett más lényeket és fajokat, paradox módon annál jobban eltávolodott annak az esélyétől, hogy az egyenlőség megvalósulhasson a regénysorozatban. Ezzel az a probléma, hogy valóban látható: Rowling hangsúlyt helyezett az egyenlőtlenség feloldására, a végeredményt tekintve viszont újabb precedenst teremtett egy olyan világ bemutatására, amely alapvetően férfiközpontú, és képtelen bármilyen módot találni, hogy megvalósítsa az egyenlőséget. A többi szempontnál Rowling jobban megvalósította az egyenlőséget: Angliában járunk, így természetes, hogy az angolok nagyobb szerepet kapnak. A hetedik könyv pedig teljesen tisztázza a házimanók helyzetét, Harry Pottertől mindenki megtanulhatja, hogy kellő alázattal a helyes úton járhat.

Ne felejtjük el, hogy Rowling egy sztereotípiákon alapuló társadalomnak írta egyenlőséget hirdető művét, így ha nem is sikerült tökéletesen átadnia üzenetét, egy lépcsőfokot előbbre lépett ez ügyben. Olyan sztereotípiákról beszélhetünk itt, mint az a nézet, hogy szakmailag egy nő is lehet nagyon jó, de a legjobb az adott szakmában csakis egy férfi lehet. Vonatkozik ez a nézet éppen úgy a sportokra is, hiszen a férfiaknak fizikai fölényük van a nőkkel szemben. Harry Potter világában ezek a kérdések mind-mind előtérbe kerülnek, mégpedig úgy, hogy a nőknek is ugyanolyan szerep jut, mint a férfiaknak, mind szakmai, mind fizikai szempontból.

Rowling világa két párhuzamos társadalom bemutatása, a mai Anglia és a mellette élő varázsvilágé. A történet fő színhelye az Angliára jellemző bentlakásos iskola, az a hely, amely leginkább színtere a tolerancia gyakorlásának. Ennek minden jegye megjelenik a könyvekben: az iskola négy házra oszlik, akik bár versengenek, el kell tudniuk fogadni a többi ház másságát. Mások is, hiszen minden házba jellemző tulajdonságok alapján osztják be a diákokat: a bátorság, ész, szorgalom és ügyesség. Az angol iskolarendszerre jellemző, hogy házakba osztják be a diákokat azaz a különbséggel, hogy nem belső tulajdonságaik alapján. Itt a regényben azonban fő szerepet kap a különböző tulajdonságok elkülönítése, mert a sötét varázslók mind az ügyeskedők közül kerülnek ki. Harry Potter a bátrak házának tagja, róla a második könyv során kiderül, hogy saját házával kapcsolatban másik fő tulajdonsága a feltétlen hűség. Ha a középkori lovagkorra gondolunk, tudhatjuk, hogy ez a két tulajdonság

egy lovag fő erénye. Bátornak kell lennie, és hűnek hűbérurához. Nehéz helyzetben van tehát minden diák az iskolában, hiszen amellet, hogy a négy ház folyamatosan versenyzik egymással, eközben békében kell egymás mellett élniük.

Ezenkívül a főszereplő magatartásán keresztül megtanulhatja az olvasó, hogy azok a varázslények, akiket az emberek szolgálására kényszerítenek, csupán a szokások miatt kényszerülnek ebbe a helyzetbe, úgy hogy a társadalom minden tagja ezt természetesnek találja. A varázslények helyzete a mi világunk állataihoz való hozzáállásunkhoz hasonló.

Hét könyv – fokozatosan egyre tisztább tükör a társadalmi intoleranciáról

A Harry Potter sorozat a hetedik könyvvel a végéhez ért. Marketing szempontból a sorozat hihetetlen sikernek számít, a társadalomra tett hatása óriási. Szerzője gyermekkönyvnek szánta művét, ám ahogyan egyre meghatározóbb lett a könyvek szatirikus jellege, a regénysorozatot a *kidult*¹ regények közé sorolták, mint mely egyaránt ajánlható gyermek és felnőtt olvasók számára is. A kiadók azonban külön készítették gyermek és felnőtt borítójú változatokat is. Tapasztalatuk azt mutatja, hogy a felnőtt olvasók színvonalukon alulinak találják a gyermekregények olvasását. A végeredmény az, hogy a társadalom szinte minden rétege olvassa a Harry Potter regényeket. Társadalmunk szatirikus, olykor kíméletlen bemutatása Rowling egyik fő célja, amely nyomon követhető a regénysorozat mindkét világában.

Rowling műve egy rendkívül ügyesen megszerkesztett regénysorozat, amely – miközben sokat merített az elődöktől – egy lehengerlő mikrokozmosz. Ebben a mikrokozmoszban helyezte el a mai Angliában élő diákhármast, akik érdekes módon egy középkorinak tűnő varázsvilágba kerülnek középiskolába. Az ellentét ellenére a két társadalom, a varázstalan – mugli és a varázsvilág, melyben a szereplők mozognak, egyaránt a mi világunk tükörképe. A könyvek alaptémája a varázslat, ez itt azonban csak kellék az egész sorozaton végigvonuló erkölcsi tanításhoz, melyhez a legalapvetőbb emberi értékeket és bűnöket mutatja be: a szeretetet és a félelmet. A félelem eszközeit érdemes megvizsgálni, hiszen ezt mindkét társadalomban nagy kritikával használja az író. A mugli világban, Harry Potter nevelőszülei (a Dursley család) társadalmi korlátoltságában és sznobizmusában jelenik meg a félelem, míg a varázsvilágban a teljhatalomra törekvő Voldemort nagyúr, Harry Potter fő ellensége használja hatalma biztosításához. Itt az egyeduralom tekintélyelvű vezetése és a teljes megfélemlítés az eszköz, melyet mindezekon túl a Mágiaügyi Minisztérium korrupt és buta vezetése is kiegészít. A Minisztérium megjelenítése a mi társadalmunk vezetésének szinte teljesen hű ábrázolása. Az egész regénysorozat nyílt támadást mutat a mai társadalmak érdekelvű vezetése ellen. Regény lévén azonban inkább társadalmi sza-

¹ Az angol *kidult* kifejezés a *kid* = gyerek és az *adult* = felnőtt szavak összetétele.

tíráról kell beszélnünk. Mindezeket rengeteg humorral vegyítve tálalja Rowling, mellyel minden társadalmi réteghez szólni tud.

Az ügyes szerkesztésre utaló jegyek közül az egyik legfontosabb, hogy az arányok általában nagyon jók. Rengeteg a műben a varázslat, melyek leírását bámulatos realitással fogalmazta meg az író. Így a mai világunk posztmodern kérdését, hogy ti. mi a valóságos, és mi az illuzórikus, Rowling egy romantikus mesevilágon keresztül járja körül. Sok kritikus tartja a sorozatot középszerűnek, azt viszont mindenki kiemeli – és ez szintén a posztmodern világ minőségét tükrözi –, hogy a gyors ütem és a fordulatokkal teli fogalmazás teszi a könyveket lehetővé. Ebből a bevezetőből tehát az derül ki, hogy a *Harry Potter* sorozat azokkal a témákkal foglalkozik, amelyek a posztmodern művészetet jellemzik, ilyenek a valóság meghatározása, a mai kor emberének erkölcsi irányezettsége, a stíluskeveredés, és a Jó és Rossz egyenlőtlen küzdelme. Ezek mind olyan kérdések, amelyek a 20. század filozófusait is elgondolkodtatták, mint például Heidegger, aki az ember lételméleti problémáit tárgyalta. Rowling társadalmi hűen tükrözi ezeket. A csavar Rowlingnál abban áll, hogy mivel két társadalom is szerepel a regényekben, így a társadalom problémáit mugli, vagyis varázstalan szemmel, és a varázslótársadalom oldaláról is megismerhetjük. A varázsvilág csodálatos mivoltát Rowling úgy emeli ki, hogy először bemutatja az olvasónak, milyenek a mugli világ emberei. A kontraszt attól válik igazán hangsúlyossá, ahogy az író Harry mugli rokonait jellemzi. Heidegger idézve a Dursley család tökéletes példája a *Das Man*² emberének, aki együgyű, mivel az ismeretlen elől homokba dugja a fejét. Tudatlanságát tovább tetézi azzal, hogy a *Gerede*, azaz a felszínes dolgok érdeklik csak, mint a televízió olcsó programjai vagy a bulvársajtó. Ez viszont hatalmas félelem idéz elő benne minden iránt, ami megfoghatatlan, új és nehezen megismerhető. A félelem és annak palástolása tölti ki életét. Kafka, Dosztojevszkij és József Attila szívesen foglalkoztak a *Das Man* ábrázolásával. A Dursley család hihetetlen félelmében úgy tesz, mintha varázsvilág nem is létezne. A félelem ábrázolásával erőteljesebben rávilágít arra az ellentétre, amely a két világ között feszül. Látszik tehát, hogy a kérdések nagyon újszerűek a sorozatban, mindamelllett az újszerű köntös ellenére Rowling realitása nem különbözik alapvetően a korábbi társadalmakétól. A könyvsorozat társadalom-ábrázolásának kérdése sok oldalról közelíthető meg.

Az egyenlőség tematikai felosztása a műben a következő lehet: a nemek közti egyenlőség, az emberek és varázslények közti egyenlőség, a mugli- és a varázslótársadalom embereinek egyenlősége, és végül a származási-biológiai különbségek is. Rowling különös hangsúlyt fektet az egyenlőségek tisztázására és megőrzésére, a házimanók rabszolgasorból való felszabadítására pedig állandó témája a regénysorozatnak. Nézzük meg tehát külön-külön a fent felsorolt szempontokat, hogy hogyan erősítik vagy gyengítik az egyenlőségről alkotott elképzeléseinket.

2 Heidegger, M.: *Lét és idő*. Budapest, Osiris, Sapientia humana, 2004. 154–155. old.

A dualitások világa: férfi és nő

A legszembetűnőbb szempont talán a nemek közti egyenlőség–egyenlőtlenség. Ez már rögtön a könyv borítóján kiütözik, hiszen a címlapra tekintve nem is tudjuk, hogy a *Harry Potter* sorozatot férfi vagy nő írta-e. Ráadásul nem véletlen a J. K. rövidítés, hiszen a kiadó nem merté vállalni, hogy egy nő által írt könyvnek sikere lehet. Joanne Rowling neve így változott J. K. Rowlinggá. Amint elkezdjük olvasni az első részt, az első szereplő egy mugli férfi, aki retteg a varázslóvilágtól, és abban reménykedik, hogy ami történik vele, az nem a valóság. Ezek után megismerkedünk két varázslóval, a híres Dumbledore professzorral, a varázslóiskola igazgatójával, valamint McGalagony professzorasszonnyal, aki, korántsem ok nélkül, felnéz az igazgatóra. Eddig minden úgy történt, ahogy ez megszokott a feministák által vitatott és támadott hímközpontú társadalom regényeiben. Az első ember, akivel megismerkedünk, férfi, és jellemző rá a férfitársadalom minden jellemzője: otthon várja a felesége, akié a másodlagos szerep, míg a férj, a családfő igazgatói székében ülve keresi a pénzt családjának. Rögtön szembetűnik azonban, hogy a varázslóvilágban sincs ez másképp, hiszen az igazgató természetesen hímnemű, és a másodhegedűs szerepét kapja a professzorasszony. Rowlingnak minden bizonnyal más volt az elképzelése a szerepek osztásánál, hiszen minden esetben figyel arra, hogy ugyanannyi nő tanár szerepeljen, mint férfi. A látszategyenlőség tehát tökéletes, és épp ezt a számbeli egyenlőséget emlegetik pozitívumként a *Harry Potter* regényekről szóló kritikák. A végeredmény mégis az ellenkezője, hiszen a regényben előrehaladva arról fogunk meggyőződni, hogy a férfi ereje valahogyan mégis túlszárnyalja a nőké.

Nézzünk még erre több példát is. A következő szereplő, akivel megismerkedünk, Harry Potter, aki a regény abszolút értelemben vett főszereplője. Itt már nem is kell csodálkoznunk, hogy ő is hímnemű. Az érdekesség azonban az, hogy Rowling egy főszereplő-hármast hozott létre: Hermione, Harry és Ron hármását, melyben 2:1 arányban a hímneműek vannak többen. Ezt a hármast, igazság szerint, nem így emlegeti J. K. Rowling, hanem kicsit más sorrendben: Harry, Ron és Hermione. Elgondolkodhatunk ennek miértjén, de talán a legegyszerűbb magyarázat az lehet, hogy fontossági sorrendben vannak felsorolva. Harry természetesen regényünk főhőse, az is természetes, hogy legjobb barátja egy fiú, de biztos, hogy nem bírta a véletlenre az író a harmadik főszereplő kiválasztását, melynél fontos szempont az, hogy ő lány.

Ezt a kérdést megvizsgálhatjuk vallásfilozófiai szempontból. Ekkor egy rendkívül érdekes probléma merül fel, mely áthatja az egész katolikus és protestáns hitéletet. A szentháromság sokakat foglalkoztat abból a szempontból, hogy az Atya, a Fiú és a Szentlélek mind hímnemű. A katolikus egyházban ennek ellensúlyozására ma mindenképpen rendkívül nagy szerepet adnak Szűz Máriának. A református és protestáns egyházak viszont, ezt az egyensúlyt felborítva, férfi-centrikus vallást hoztak létre. Ugyanakkor a nemiség problémáját az egyházban vizsgálhatjuk másik oldalról is, hiszen a papok házassága éppen a református egyházban megengedett.

Az elmúlt néhány évben több olyan könyv és film is készült, melyben a Szentháromság motívuma szerepet kap. A *Mátrix* című film első negyed órájában felmerül ez a probléma, amikor a férfi főszereplő elcsodálkozik a női főszereplő nevén, mely Trinity, vagyis Szentháromság. A *Harry Potter* könyv ugyanezzel az érdekességgel szolgál nekünk, hiszen itt is egy hármusról van szó, melynél óhatatlanul eszébe ötlik az embernek a Szentháromság (itt azt is figyelembe kell vennünk, hogy az író a számmisztika alapjait mindvégig alkalmazza a könyvekben, tehát a hármasság semmiképpen nem véletlen; mint ahogy az sem véletlen, hogy összesen hét kötetesnek szánja a *Harry Pottert*). Ez a hármast tehát épp oly érdekes, mint Trinity neve, mivel a hímnemű hármast Hermione nőneműsége bontja meg. Hermione nevét pedig Shakespeare *Téli Regéjéből* ismerhetjük, ahol mint Szicília királynője egy szerelmi *háromszög* áldozata volt.

Hermionével tehát az író megjelenítette a női princípiumot, ami tudatos döntést igényelt. Ma főként az angolszász irodalomban van meghatározó jelentősége a nemek kiválasztásának. Még régebben készítettek egy felmérést, mely szerint minden leírás 80 százalékban hímnemű szereplőt tartalmazott. Ez sok száz éves hagyományból eredt, de a nők egyenjogúságának erősítése szándékával tudatosan igyekeztek ezt az arányt 50 százalékra módosítani, például a tankönyvírásnál. Ez a törekvés jelzi tehát, hogy egy angolok számára ma már annak is külön jelentése van, ha egy írásban nincs nő. Régen ez számított semlegesnek, most viszont megkülönböztetett jelentőséggel bír a női szereplő hiánya. Ebből a szempontból egyáltalán nem meglepő, hogy Rowling választott a főszereplők körébe lányt, hiszen éppen ezzel tette semlegessé. Az viszont a mai napig nem változott, hogy a jelöletlen alany férfi. Ha azt mondom, a sebész megműtött, van-e ember, akinek ekkor női orvos jut az eszébe? Erre ismét csak példa az is, hogy Rowlingnak a kiadója javasolta: a könyvborítón keresztnevének csak kezdőbetűje álljon, hiszen az a tény, hogy a könyvön nem látszik rögtön a szerző női mivolta, segíteni fog a könyv eladhatóságán. Ez a példa minden, előbb felsorolt törekvés ellenére jól mutatja, mennyire férfi alapú társadalomban élünk. A *Harry Potter* könyvek sikere viszont jól rácsáfolt kiadója minden előítéletére, hiszen azok sikerét nem csorbítja egy cseppet sem szerzője neme.

Térjünk vissza a főszereplő hármásra, ahol megvizsgálhatjuk, milyen szerepet szánt a szerző Ronnak és Hermionénak. Ron, bár sokat nem szokott tudni segíteni kibogozni a megoldáshoz vezető szálakat (kivéve itt az a helyzet, amikor az első könyvben az ő sakk tudásával sikerült továbbjutniuk az utolsó akadályon), érzelmi szinten fontos háttérrel nyújt Harrynek. Ron tehát a barát, ő jelenti a szeretetet, és ő általa lesz Harrynek családja. Harry életében a család a legfontosabb érték, mely egyben a tudás helyét is jelenti. Ron ugyanis egy-egy elejtett megjegyzésével mindig a helyes irányba tereli a barátait, és ez azért lehetséges, mert hármójuk közül ő az, aki varázslócsaládban nőtt föl, és így rendelkezik a varázslótársadalom összes tudásával, melyet neveltetése során családjától szerzett. Gyakran találunk leírásokat, melyek arra vonatkoznak, hogy Ron oly népes családja hogyan adja át egymásnak a működési mód fortélyait. Ron számára ez a tudás oly természetes, hogy a legtöbb-

szőr nem tudatosan segíti vele társait. Hermione szerepe teljesen más. Ő is hatalmas tudás birtokosa, de ezt rendkívül kitartó szorgalmával szerezte és szerzi meg, elsősorban tehát eszével és találékonyságával tűnik ki a hármastól. Ezek az értékek messze a két fiú fölé emelnék őt, hiszen rendelkezik a legfontosabb kincssel, a szeretettel is. Ugyanakkor néhány rossz tulajdonsága, például, hogy sértődékeny, egy szintre hozza a fiúkkal.

Érdekes lehet azon elgondolkodni, miért „adott” a szerző oly rengeteg ész a lány szereplőnek, miközben nagyon sok fiú szereplő ennek igen csak híján van; mint Ron (bár ő inkább kevésbé) vagy az iskolai ellenséget megtestesítő Malfoy két mamlasz barátja (nagyon). Hermione, mint említettük, leginkább a tudással és a szeretettel rendelkezik. Ha ez a két tulajdonság megvan egy emberben, akkor azt mondjuk rá: bölcs. Hermionéről ez bátran elmondható, sőt, az övé nagyon hasonló az iskola igazgatója, Dumbledore bölcsességére. Hogy ezt a legfőbb jellemzőt egy lány kapta, feleleveníti azt az összefüggést, mely szerint a bölcsesség ókori istene, Sophia nőnemű. Összegezve tehát láthatjuk, hogy Hermione alakja létfontosságú, mind Harry, mind a cselekmény számára. Harrynek óriási szüksége van a lányra, mivel az nagy tudással rendelkezik, s mindent szeretettel használja. Fontos, hogy minden megszerzett tudását fel is használja, teljesen önzetlenül arra, hogy Harryt támogassa, és útját egyengesse. Ezt oly mértékben, oly szilárdan és eltökélten, oly odaadással teszi, ahogyan azt csak egy anyától kaphatjuk meg. Harry Hermione barátságában valahol anyára is talál.

Hermione női mivolta még egy vonatkozásban felbukkan, és pedig a tizenévesek szerelmi párkapcsolatában. A könyvek előrehaladtával egyre nagyobb jelentősége van a szerelmi szálak szövögetésének. Itt a három főszereplő már abban a korban van, amikor elsősorban a szerelem határozza meg az életüket. Hermione Ronnal elinduló kapcsolata végigkíséri a könyvet, bár szerelmük kiteljesedésére az utolsó könyvig várunk kell. Érdekes viszont azon is elgondolkodni, mi vonzza Hermionét Ronhoz. Mint írtuk, Hermione nem varázsló családban nőtt fel, így számára azt a tudást megkapni, amivel Ron alapvetően rendelkezik, mint családi örökséggel, csodálatos dolog. Hermione tisztában van azzal, hogy Ron milyen gazdag tudás birtokosa, amit a fiú gyakran nem is tudatosan használ. Szerelmük végre elhozhatja Hermione számára, hogy ő is varázsló társadalomban éljen, melyre olyannyira áhítozik. Hölgyünknek viszont nem ez az első szerelmi kapcsolata. A szerző már a negyedik részben is jelentős szerepet szánt neki, hiszen itt volt az első igazi, a koruknak megfelelő, szerelmi párkapcsolat Hermione és egy bolgár származású fiú között.

Ha következtetést szeretnénk levonni végül a nőiség jelentőségéről a *Harry Potterrel* kapcsolatban, akkor mindenképpen fontos megállapítani, hogy Hermione jelleme rendkívül sokat hozzáad a műhöz, és ebben jelentős szerepe van annak, hogy az ő nőisége, annak minden szeszélyével együtt kellemes egyensúlyt teremt a két fiú oldalán. Hosszú-hosszú felsorolást készíthetünk erről a már tizenegy évesen is, mind megjelenésében, mind viselkedésében igazi hölgyről, akinek alakja épp oly jól megformált, mint Harryé. Külseje igazán szép és bájos, fejét pedig oroszlanosan nagy és szép haja koronázza (ezzel talán szimbolizálva fensőbb-

ségét és a Griffendél házba való tartozását). Hermione bátor, mint egy férfi, végtelenül találekony, minden helyzetet megold Harry mellett, önzetlen, sohasem beképzelt az eredményei miatt, és erős szakmai büszkesége igazságérzettel is párosul. Ráadásul éles logikájával minden összefüggésre rájön, nagyon egyenes, és rendkívül határozott, a segítőkészség mintaképe, ami valójában mély emberszeretetére utal.

Másik oldalról is felfoghatjuk a dolgot, és arra a következtetésre juthatunk, hogy bár Hermione olyan tudással rendelkezik, mely mindkét barátját megszegyeníti, az eredmény ennek ellenére mégis a férfi javára dől el, hiszen bármit tesz Hermione, azt mindig Harry Potter érdekében, őt segítve teszi. Szinte anyaszerepben láthatjuk őt, amint Harryt védelmezi. Hatalmas tudása ellenére szerepe mindig másodlagos, mivel a nő, Hermionét is beleértve, a századok alatt megszokott módon azért van a férfi oldalán, hogy segítse őt. Természetesen végig az érzékelhető a sorozatban, hogy Rowling az egyenlőséget szeretné megvalósítani, hiszen egyenlőség is van diákok és diáklányok között, a Quidditch nevű sportban éppúgy játszanak lányok is, mint fiúk, de a vezető szerep valahogyan mégiscsak a fiúknak jut.

Egy igazán feminista megközelítésben odáig is elmehetünk, hogy az sem véletlen, hogy a borzalmas baziliszkuszt rejtő Titkok kamrája a női vécéből nyílik. Tudjuk, hogy a feminista kritika ellenzi azt a megközelítést, mely szerint a világot kétfelé oszthatjuk, melyben az egyik oldalra sorolható a Nap, a világosság, a nappal, a férfi, az értelem; míg a másik oszlopba sorolhatjuk ezek ellentétét: a Holdat, a sötétséget és a rejtett dolgokat, az éjszakát, a nőt és az érzelmeket. A lista persze hosszan bővíthető, a Titkok kamrája szempontjából viszont az látszik, hogy a sötét és rejtett kamra a lányvécéből nyílik, amely erősíti azt az elképzelést, hogy a női princípium egyenlő a rejtett, sötét, éjszakai dolgokkal. A nemek összehasonlításával arra a következtetésre juthatunk, hogy bár Rowling újszerűt alkotott, a régi klisék nála is megmaradtak, tovább erősítve azt a nézetet, hogy tökéletes egyenlőség férfi és nő között nem lehet.

Emberek, varázslények és állatok

A következő vizsgálati szempont a varázslények és varázslók közötti egyenlőség kérdése. Itt más megközelítést használ Rowling. A varázslények és varázslók közt feszülő ellentéteken és egyenlőtlenségeken keresztül kívánja szemléltetni, ahogyan az emberiség saját magát pöffeszkedő, felsőbbrendű lénynek tartja. Szemléltetése tökéletes, éppen úgy ábrázolja a varázslóvilág társadalmának felsőbbrendűségét, ahogyan az a mi társadalmunkra is érvényes. A Mágiaügyi Minisztérium előcsarnokában lévő szoborcsoport egészében az egyenlőtlenség szimbóluma. A csoport közepén, a legmagasabb ponton a varázsló áll, akire felnéznek más varázslények. Rowling azzal érzékelteti véleményét erről a helyzetről, hogy egy harcban épp a szoborvarázsló feje esik le. Egy másik esetben a kentaurok mondják el véleményüket az emberekről, akikről úgy tartják, hogy túlságosan beképzelték, és felsőbbrendűnek gondolják magukat, miközben nem is sejtik, mennyire hiányos a tudásuk a kentaurokéval

összehasonlítva. Itt könnyű megtalálni a párhuzamot Swift *Gulliver utazásai* című szatirikus regényével, melynek az utolsó részében a lovaknak éppen úgy megvan a véleményük az emberekről, ahogyan Rowling kentaurojainak a varázslókról. Rowling részletesen bemutatja a kentaurok szemszögéből, hogy a varázslók mennyire erőszakosan csak saját felsőbbrendűségük lencséjén keresztül hajlandók a kentaurokat és más varázslényeket szemlélni. A varázslóvilág a mérce, melytől minden eltérő csak alsóbb rendű lehet.

Az egyenlőtlenység kifejezésére használja Rowling a házimanók sorsának bemutatását is. Ők, akik rabszolgasorban élnek, nem is vágnak a felszabadulásra; ez ismét fontos filozófiai kérdéseket világít meg. Platón *Az Állam* című művének egy híres epizódjában a barlangban amelyben a leláncolt foglyok a valóság helyett csupán annak reflexióját, a falra vetülő képét ismerik. Nem is vágnak a szabadulásra, hiszen nem is ismerik a valóságot. A házimanók elégedettsége a rabszolgasorral hasonló helyzetet mutat be. Olyannyira hozzászoktak a szolgáshoz, hogy eszükbe sem jut a felszabadulás lehetősége. A hosszú idők során ők is elveszítették a realitásérzéküket. Az egyetlen ember, aki másképp látja sorsukat, az Hermione. Valódi felszabadítási frontot hoz létre; az első hat kötetben azonban semmilyen eredményt nem sikerült elérnie, mivel minden egyes varázsló, még az oly tökéletes Dumbledore, az iskola igazgatója és egyben Harry legnagyobb pártfogója, vagy Harry és Ron is egyetért azzal, hogy a házimanókat, mivel elégedettek sorsukkal, nem kell felszabadítani.

Hermione viszont az emberi jogok élharcosa. A rabszolgafelszabadításért, első lépésben a házimanók egyenlőségi jogaiért küzd makacsul, még úgy is, hogy ebben igazából nem talál támogatóra, még Harryben és Ronban sem. Természetesen ez az elszánt küzdelem, mely meghatározó jellegű a negyedik és ötödik részben, és amely furcsa mód nem kap szerepet a hatodik kötetben, nagyon hasonlít az először a női választójogokért, majd a női egyenlőségért harcoló angol, szüfrazsett mozgalomhoz. A hatodik könyvben Hermione mozgalma nem kap szerepet. Ez azzal is magyarázható, hogy Rowling a korábbi könyvekben a mozgalmi attitűddel csupán Hermione együttérző és egyenlőséget kereső viselkedésére és tulajdonságára akart rávilágítani, a cselekmény menetére viszont ennek esetleg nincs nagy hatása. Hermione egyébként is bajban van, az egyenlőséget illetően, mivel Malfoy sokszor csúfolta már őt „sárvérűsége” miatt. Ez azt jelenti, hogy Hermione varázstalan szülők gyeréke. Az ilyen fajta származást pedig mélyen megvetik a varázslóvilág gonosz urának követői. Itt Rowling a mi varázstalan világunk rasszizmusára kívánja felhívni figyelmünket. Bár az a tény, hogy ez a varázslóvilágban is előfordul, arra enged következtetni, hogy talán e probléma nélkül nem is létezik társadalom. Nem véletlen tehát, hogy aki maga is kitaszított valahol, sokkal fogékonyabb a nála még nehezebb helyzetben lévő problémáira.

Harry Potter a hetedik részben végül bebizonyítja, hogy ő igenis épp úgy törődik a házimanók sorsával, mint Hermione. Hozzáállása abban különbözik Hermionéétól, hogy a lány a házimanók helyzetét összességében próbálja megoldani a felszabadítási fronttal. Harry ezzel ellentét-

ben leginkább Dobby egyéni sorsával foglalkozik, mivel ez a házimanó áll hozzá a legközelebb. A hetedik kötet egyik szomorú pillanata a házimanó halála. Ekkor Harry elhatározza, hogy ő saját kezűleg, mindenféle varázslat nélkül ássa ki Dobby sírját és temeti őt el. A gesztus egyértelmű. Azt fejezi ki, hogy Harry Potter egy olyan különleges varázsló, aki egyenrangúnak tartja magát minden varázslénnnyel. Fontos ebben a jelenetben, hogy egy kobold végignézi, ahogyan Harry eltemeti Dobbyt. Ezáltal megváltozik a kobold viselkedése Harryvel, ami sokat lendít a varázsvilág problémáinak megoldásában.

Eltérő képességű emberek megkülönböztetése

Talán ez, a következő szempontunk a legsokrétűbb, amellyel a mugli- és a varázslótársadalom egyenlőségét igyekeznek megvilágítani. Tudjuk, hogy van átjárás a két világ között, de ez a legtöbb esetben csak a varázslók számára elérhető. Kevés mugli fordul meg a varázslóvilágban. Kivételes Hermione családja, amely elkíséri a lányt egy bevásárló körútra az Abszolúton, ahol egyébként nem járnak muglik. A muglik és varázslók nem lehetnek egyenlők, egy óriási különbség miatt. A különbség az adottságaikban rejlik, hiszen a varázslók olyan extra varázslási képességgel rendelkeznek, mellyel befolyásolni tudják az egész mugli világot is³. Voldemort, a gonosz varázsló tehát nem téved, amikor lenézi a muglikat. A varázslók épp úgy, ahogyan saját varázslótársaik elméjét is manipulálják, ugyanezt tehetik a muglikkal is. A posztmodern színezet pedig abban áll, hogy a muglik a felejtés-átok és egyéb láthatatlansági óvintézkedés miatt egyáltalán nem is tudnak a varázsvilágról. Mi, muglik így ismét elgondolkozhatunk, hogy vajon nem vagyunk-e platóni barlangfoglyok, akik nem is ismerik a valóságot. A varázslók tehát úgy állnak a muglik felett, ahogyan a görög istenek is a halandók fölött álltak.

Erről sokat tudhatunk meg a hatodik könyv elején, melynek címe *Harry Potter és a Félvér Herceg*.⁴ Amikor a mugli miniszterelnök a Mágiaügyi miniszterrel találkozik, Rowling leírásában a miniszterelnököt zavarja, hogy úgy kell állnia a varázsvilág minisztere előtt, mintha egy buta gyerek lenne. A miniszter azért jön, hogy elmesélje a varázsvilág tragikus eseményeit, és ebből azt tudhatja meg a mugli miniszterelnök, hogy nincs olyan eszköz vagy hatalom a kezében, amellyel hatni tudna a varázsvilágra, annak eseményeire, illetve ezen eseményeknek a mugli világra vonatkozó következményeire.

Ahogy már említettem, az ötödik könyv is már egyértelműen a *kidult* irodalom körébe tartozik, mert itt már leginkább a szatirikus elemek kapnak hangsúlyt. Az előző kötetek iróniája főként a mugli világ bemutatásában érvényesül, itt viszont a „Mágiaügyi Minisztérium” szatirikus ábrázolásán keresztül ismerhetjük meg Rowling társadalomkritikáját. A minisztérium bemutatásával képet kapunk arról, hogy mennyire hasonló a varázsvilág bürokráciája a mi világunkéhoz. Swift *Gulliverjéhez*

³ Gupta, S.: *Re-Reading Harry Potter*. Basingstoke, Macmillan, 2003.

⁴ Rowling, J. K.: *Harry Potter és a Félvér Herceg*. Budapest, Animus kiadó, 2001.

hasonlóan a szerző az ábrázolt világ több szociális aspektusát is könyörtelenül kritizálja. Rowling e kritikai hozzáállást nagyon ügyesen keveri a humorisztikus elemekkel, melyek mind ugyanazt a célt szolgálják: az erkölcsi értékek bemutatását, valamint a didaktikus jelleget. A társadalom különböző aspektusain kívül az egyén részletes megrajzolásával is a paródia és szatíra jegyeit erősíti. Dolores Umbridge professzor hatalommal párosított kicsinyes, rosszindulatú és szűk látókörű viselkedése a politika élet szatíráját is jelenti. Percy Weasley szintén ebben a kötetben válik a fontoskodó hivatalnok szatirikus megtestesítőjévé. A *gulliveri* jegyeket hordozó ötödik rész így megjeleníti az óriások jellegzetességeit, a koboldok pénzéhességét és a házimanók elnyomott életét (e két fajt hasonlíthatjuk a Lilliputiakhoz), valamint a kentaurok felsőbbrendűségét (ők *Gulliver* lovait idézik), melyet a varázslótársadalom egészen más-képp lát.

A legnagyobb társadalmi széthúzó erő: a származási ellentétek

Végezetül nézzük meg, mennyire kezeli sikeresen Rowling a származási különbségeket. Hermione házimanó-felszabadító frontja mindenképpen az egyenlőséget hirdeti, és felhívja figyelmünket származási különbségekre. Ezt a témát a vér és öröklődés fogalmaival mutatja be az író. A gonosz nagyúr, Lord Voldemort ki akarja irtani a nem varázslócsaládból származó varázslókat. Őket hívja sárvérűeknek. Aranyvérűek azok a varázslók, akiknek szülei is varázslók. Az, hogy Voldemort félvérű mi-volta tényezővé válik, Hitler elméletére és hasonló „faji” elképzeléseire emlékeztet. A szerző így kívánja bemutatni, hogy mennyire nem ért egyet a fajelméletekkel. Az író a társadalmi problémák több oldalát közelíti meg, más-más szemszögből. A vérvonal kérdése először a Mardekár ház-zal kapcsolatban merül föl, melynek alapítója akarta kizárni a nem aranyvérű varázslókat az oktatásból. Tudjuk, hogy a varázslóknak megköze-lítőleg egynegyede vélekedik ilyen rasszista módon, Mardekár Malazár nyomán. Voldemort saját származását, vagyis hogy apja mugli volt, annak megölésével akarta eltítkolni. Személye ebben sok hasonlóságot mutat Hitlerrel, aki bizonyos források szerint törvénytelen gyerekként született. Szintén náci ideológiai utalás, hogy a Malfoy család tagjainak nagyon szőke a haja, s az ideális árja német megjelenésére emlékeztetnek. Végül érdemes megemlíteni a halálfalók fekete csuklyáját, amely viszont Ku-Klux-Klan amerikai szervezetét idézi.

A vér kérdése állandó témája a könyveknek, melyek a másság elfogadását akarják hirdetni. Ezt leginkább Lupin professzor szomorú sorsán keresztül láttatja a szerző. Lupin vérfarkas létére az egyik legmegbízhatóbb jellemű ember a regényekben. A sárvérű (vagyis mugli szülők gyermeke) Hermione fontos példája annak, hogy a vérvonal nem előfeltétele a tehetségnek.

Szembetűnő, hogy a varázslóvilágban minden főszereplő fehér bőrszínű, és csak elvétve találunk más bőrszínű szereplőket a könyvekben. De miért is vannak egyáltalán más bőrszínűek? Rowling a másság elfo-

gadasát és a más bőrszínűek egyenlőségét kívánja erősíteni a jelenlétükkel. Tény, hogy valóban egyenlők is a varázslóiskolában. Rowling mégis az ellenkezőjét érte el a jelenlétükkel, hiszen szerepük mellékes, ráadásul soha, semmilyen megmérettetésen nem érnek el jobb eredményt fehér társaiknál. Vagyis megállapíthatjuk, hogy a sorozatban előforduló minden versenyt és kiemelkedő eredményt biztosan fehérbőrű nyer meg. Sőt, a megkülönböztetés oly erős, hogy a Trimágus Tusa első két helyezettje természetesen brit. Bár más iskolák diákjaival is megismerkedhetünk (az egyik iskola francia, a másik bolgár), egyikőjük sem nyerhet, mert a főszerep az angoloké. Rowling szinte minden népcsoportra jellemző sztereotípiát felvonultat. A francia iskola diáklányai mind gyönyörűek és kifinomult mozgásúak, ám nem az eszűkről híresek. A bolgár iskola diákjai ezzel szemben követik a Kelet-Európáról kialakított sztereotípiákat: tagbaszakadt, ügyes legények, kissé morózus külsővel, akik szintén nem az eszűkkel, hanem erejükkel tudnak kiemelkedni. Harry első szerelme, Cho Chang ázsiai lány, aki kecsességgel reprezentálja népét. Az indiai ikerlány-pár szerepe gyarmati kisebbségre emlékeztet. Így a varázslótársadalom különféle népei hűen tükrözik a mai angol társadalom hozzáállását, valamint a jelenlegi szerkezetét, melyben más népek is élnek, de mindenképpen degradáltabb pozícióban.

Felnőtté válás

Az a tény, hogy a gyerekek kénytelenek az egyik legnépszerűbb regénysorozatban az esélyegyenlőség témájával foglalkozni, mindenképpen növeli éberségüket és érzékenységüket a témával kapcsolatban. Ezzel a nevelőszándékkal minden bizonnyal némi előrelépésre számíthatunk, számos korosztálynál. A tanulmány elején szó volt arról, hogy a felnőttek nem vesznek kezükbe gyerekkönyvet, mert méltóságukon alulinak gondolják azt. Ne felejtjük el azonban, hogy ezzel a gyermeki lét esélyeit szintén megkérdőjelezzük. Felnőttként viselkedni nem azt jelenti, hogy felsőbbrendűen viselkedhetünk. Dumbledore professzor ismét jó példa arra, hogy miként kell egy felnőttnek gyermekekkel viselkednie. A professzor először túl fiatalnak és kicsinek találja Harryt arra, hogy a fiú életének fontos részleteit megossza vele. Ezzel a lépéssel viszont nagyobb problémák felé sodorja Harryt. Az ötödik könyv végén elismeri Dumbledore, hogy tévesen cselekedett, amikor Harryt nem találta elég érettnek ahhoz, hogy saját életének eseményeit megismerhesse. Ebből a hibából tanulva a hatodik és hetedik könyvben Harry már teljes múltját megismerheti, ezzel pedig a választás lehetősége nyílik meg előtte.

Egy diszkriminációtól mentes felnőtt ember számára a választás lehetősége mindenképpen mást jelent, mint annak, aki valamilyen szempontból korlátozva van. Lehet ez származási, korbeli, nemi vagy bármilyen megkülönböztetés. A hetedik könyv utolsó fejezete éppen a választás fontosságáról szól. Amikor Harry már a saját fiához szól, azt mondja neki az iskolakezdése előtt, hogy bármelyik házba is választják be, akkor is az ő saját döntésein és választásán múlik minden. Harry volt az a diák, aki meg tudta változtatni a házakba beosztó „Teszlek Süveg” döntését:

Szirbik: Lehet egyenlőségre nevelni kortársirodalommal?

Harry a bátrak házát választotta, s ennek a kérésnek a süveg engedelmesskedett, hiszen döntéseink tesznek azzá minket, amik vagyunk. Ha nem gátol egyre több társadalmi korlát, a döntés valódi lehet.

Rowling rendkívüli figyelmet szentelt a társadalmi problémák bemutatásának és az esetleges alternatívák keresésének. A teljes egyenlőség az ő könyveiben nem megvalósítható, és minden bizonnyal így van ez a mai társadalmakkal is. Az viszont, hogy egy XXI. századi író ilyen mélyen érinti az egyenlő(tlen)ség kérdését, mindenképp azt feltételezi, hogy társadalmunknak ez az egyik alapvető problémája, amit orvosolni kell.